

Правовий механізм та етапи виходу з політичної кризи

В Україні виникла системна політична криза, яка спричинена цілою низкою чинників. Вона обумовлена масовими порушеннями виборчих прав громадян та виборчого законодавства України, є закономірним наслідком спроб штучно створити систему «ручної, керованої, маніпульованої, маріонеткової демократії», результатом «брудних» виборчих технологій, брехні, фальші, маніпуляцій громадською думкою та громадською свідомістю, численних міфів, які стали повсякденністю нашого життя. Головною причиною кризової ситуації стала повна бездіяльність та безпорадність глави держави, Кабінету Міністрів України, усієї системи державної виконавчої влади, правоохоронних органів та органів прокуратури.

У процесі підготовки та проведення виборів Президента України значна частина державних органів та їх посадових осіб дозволила втягти себе в проведення передвиборної агітації всупереч вимогам законодавства. Стаття 64 Закону України «Про вибори Президента України» прямо забороняє брати участь у передвиборній агітації «органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам» (п. 2 ч. 1). Однак досить часто посадові особи різних рівнів не лише самі брали участь у проведенні різноманітних агітаційних заходів, але й залучали до їх підготовки, організації та проведення своїх підлеглих, використовували для цього транспорт, обладнання, матеріали, що належать державним підприємствам, установам та організаціям (тим самим примушуючи своїх підлеглих до нецільового використання бюджетних коштів, а також коштів, що мали б використовуватися для їх розвитку). Крім того, посадовці проводили серед своїх підлеглих передвиборну агітацію (що також суперечить вимогам законодавства), яка досить часто набувала форми безпосереднього психологічного тиску або межувала з ним. З юридичної точки зору навіть висловлювання керівника установи чи окремого підрозділу серед робітників (співробітників тощо) щодо певного кандидата як найбільш прийняттого (гідного, зваженого, перспективного тощо) уже має розцінюватися як певний психологічний тиск, оскільки в такому разі складається обстановка, яка не сприяє вільному обміну думками у колективі щодо кандидатів, адже виникають підстави для припущення про те, що інша точка зору може не сподобатися керівникові та негативно відбитися в майбутньому на рівні зарплати, умовах праці, кар'єрі, врешті-решт на збереженні робочого місця.

Відверте втручання багатьох посадовців різних рангів та рівнів у виборчий процес, демонстративне нехтування засадничими принципами виборчого законодавства з їхнього боку, неналежне виконання багатьма державними органами своїх функцій (й передусім органами прокуратури та органами внутрішніх справ) спалювало ідею вільних виборів. Показовим є те, що лише 75 народних депутатів України (з 433 присутніх в залі засідань) проголосували 27 листопада 2004 року за пропозицію щодо визнання виборів законними та демократичними. Це означає, що менше 17 відсотків парламентарів вважають ці вибори вільними і чесними, що волевиявлення громадян було встановлено повністю та достовірно. Напевно, що серед виборців відсоток таких «незрячих оптимістів» ще менший.

Центральна виборча комісія, територіальні та дільничні виборчі комісії не забезпечили дотримання виборчого законодавства усіма суб'єктами виборчого процесу. Центральна виборча комісія взагалі не виконала свого функціонального призначення і фактично самоусунулася від здійснення контролю за виборчим законодавством. Досить часто вона не помічала (чи не хотіла помічати) навіть тих порушень, за якими спостерігала вся країна. Підозріло довго Центральна виборча комісія проводила підрахунок голосів після голосування 31 жовтня і ще більш підозріло швидко підбила підсумки повторного голосування, занадто поспішаючи при цьому, знову зовсім не помічаючи ні порушень, ні подій, що відбуваються, демонструючи свою непослідовність, упередженість та необ'єктивність. Тим самим Центральна виборча комісія дискредитувала і принцип вільних виборів, і себе.

Кабінет Міністрів України, керівники багатьох центральних органів виконавчої влади, голови обласних та районних державних адміністрацій, органи прокуратури та органи внутрішніх справ не стали на заваді численних порушень виборчого законодавства і також дискредитували себе в очах громадськості. В результаті такої бездіяльності та упередженості посадовців до суспільства повернувся страх і тепер, так само як і в давно минулі часи, перед днем голосування склалася зовсім недемократична обстановка (яка не повинна передувати виборам) коли майже 45 відсотків наших співвітчизників не просто вагалися, а побоювалися висловлювати свою точку зору щодо того кандидата в Президенти України, за якого вони будуть голосувати. Залишився цей страх і після виборів 31 жовтня, і після повторного голосування. Багато хто ще й зараз змушений приховувати свої політичні уподобання. Це обумовлено, з одного боку, низькою політичною культурою пересічних громадян та тією атмосферою, яка склалася в багатьох колективах (мається на увазі ситуація, коли співробітники, колеги, одногрупники не лише не поважають інший вибір, але й засуджують тих, хто голосував не за «їхнього» кандидата або навіть ображають та принижують того, хто «йде проти волі колективу», «іде не в ногу»). З другого боку, інколи виборці змушені приховувати своє ставлення до кандидатів з огляду на те, що це може не сподобатися керівникові цеху, бригади, відділу, управління, директору підприємства тощо. Така недоброзичлива, нетолерантна, а отже й недемократична політична атмосфера пригнічує виборців, принижуює їх гідність та немає нічого спільного з демократією та демократичними вільними

виборами в сучасному їх розумінні. Багато хто з виборців змушений був голосувати всупереч власним переконанням та уподобанням через побоювання, що результати їх вибору стануть відомими (цьому сприяли чутки про «приховані відеокамери», про можливість співставити бюлетені та контрольні талони й таким чином ідентифікувати виборця тощо).

Повну безпорадність, інертність, бездіяльність та безпринципність виявила переважна більшість органів державної влади та посадовців, починаючи з глави держави та закінчуючи дільничними інспекторами МВС, які під час загострення політичної кризи «забули» про виконання своїх функцій та застосування владних повноважень. Разом з тим слід віддати належне тим з них, хто навіть у такій складній ситуації зберіг гідність і принциповість та не піддався емоціям, як наприклад прокурор Харківської області, який вважає неконституційним рішення обласної ради, та Харківська міська рада, яка за ініціативою міського голови Харкова відмовилась виконувати зазначене рішення у зв'язку з його неконституційністю.

Україна не вперше стикається з політичною кризою. Звернемося лише до кількох прикладів. Восени 1990 року масові акції протесту студентської молоді змусили піти у відставку уряд. 23 жовтня 1990 року Верховна Рада УРСР постановила «задовольнити заяву тов. Масола Віталія Андрійовича і увільнити його від обов'язків Голови Ради Міністрів Української РСР».

У 1992 році Верховна Рада України, розписавшись у власному безсиллі та власній безпорадності, надала Кабінету Міністрів України право видавати декрети, що мали силу закону. Протягом шести місяців Кабінет Міністрів України спішно «продукував» декрети, багато з яких залишаються чинними ще й зараз. Влітку 1993 року, одразу після завершення «декретного періоду», відбулися могутні та масові шахтарські страйки. Для виходу з глибокої політичної кризи «враховуючи соціально-політичну ситуацію, що склалася в Донбасі та інших регіонах України», 17 червня 1993 року Верховна Рада України навіть призначила на 26 вересня 1993 року проведення всеукраїнського референдуму «з питань довір'я (недовір'я) Президенту України та Верховній Раді України». Але згодом, після проведення політичних консультацій, Президент України і Верховна Рада України погодилися на проведення дострокових парламентських та президентських виборів і необхідність референдуму відпала сама собою. При цьому вдалося, по-перше, погасити страйкові емоції та пристрасті, по-друге, подовжити свої повноваження (Верховній Раді – на півроку, а Президенту України – майже на рік, адже новообраний Президент України вступив на посаду 19 липня 1994 року).

Сучасна політична криза в Україні має найбільш глибокий та масштабний характер за всі роки її існування. Немає жодних сумнівів, що завдяки масовим акціям громадянської непокори, що розпочалися 22 листопада на майдані Незалежності й поширилися на значну територію України, наше суспільство кардинально змінилося. Ті зрушення, які вони потягли за собою у громадській

свідомості, потребують окремого дослідження з боку соціологів, політологів, філософів та інших науковців.

Разом з тим зараз слід звернути увагу й на безпосередні негативні наслідки політичної кризи передусім для бюджету. Достеменно відомо, що в процесі підготовки та проведення виборів 2004 року величезні бюджетні та позабюджетні кошти було витрачено безрезультатно, фактично «викинуто на вітер». За таких обставин у будь-якій сучасній цивілізованій країні уряд та вищі посадовці мали б подати у відставку, усвідомлюючи свою провину за доведення країни до стану некерованості та марнування коштів платників податків. Але якщо у них немає сумніння та усвідомлення власної провини за події, що сталися, то такий крок має зробити глава держави та парламент. Про неспроможність керувати державою свідчить і те, що парламент відреагував на факти численних порушень виборчих прав громадян та спроби фальсифікувати результати виборів тільки під тиском акцій громадянської непокори, та й то лише на шостий день після їх початку, а Рада національної безпеки і оборони України – лише на сьомий день.

Але час для політичних маніпуляцій, політичної гри та спроб «переграти» політичних опонентів минув.

Тому для виходу України з глибокої політичної кризи Президент України має відправити у відставку весь склад уряду, Центральну виборчу комісію, Генерального прокурора, Міністра внутрішніх справ, голів окремих обласних та районних державних адміністрацій та призначити виконуючих обов'язки вказаних посадових осіб, перелік яких має бути погоджено в процесі політичних переговорів. До речі чи найбільш об'єктивно зацікавленим у таких кроках має бути, на думку експертів, саме Л. Д. Кучма, оскільки лише за такої умови він зможе відновити свій авторитет як глави держави і тоді йому подарують його ж попередні прорахунки та помилки. Зокрема, про них (помилки та прорахунки) співвітчизники просто забудуть на певний час та будуть вдячні за розв'язання кризи. В очах міжнародної спільноти він теж виглядатиме як політик, який вгамував пристрасті мирним шляхом та вивів велику (перш за все за розміром) центральноєвропейську державу з кризи без кровопролиття.

Другим етапом виходу з кризи має стати формування нового складу територіальних та дільничних виборчих комісій, а також здійснення низки заходів, які унеможливлять масові, системні та грубі порушення виборчого законодавства та спотворення волі виборців під час нового повторного голосування.

Третім етапом має стати проведення нового повторного голосування 19 грудня 2004 року.

Михайло Буроменський, доктор юридичних наук

Федір Веніславський, кандидат юридичних наук

Віктор Кичун, кандидат юридичних наук

Віктор Колісник, доктор юридичних наук

Павел Любченко, кандидат юридичних наук

29 листопада 2004

Від редакції «ПЛ»: Згідно з п.7 Постанови Верховної Ради України від 01.12.2004 № 2215-IV «Про стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в Україні та запобігання антиконституційним діям і сепаратистським проявам, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України» висловлена недовіра Кабінету Міністрів України. У зв'язку з заявою Прем'єр-міністра України про невизнання цього рішення, оскільки, на його думку, воно не відповідає вимогам Конституції України, надаємо конституційно-правовий аналіз п.7 зазначеної Постанови Верховної Ради України.